

ELS LLOCS DE LA TRADICIÓ EN LA POESIA DE TITOS PATRIKIOS

FRANCESC MORFULEDA I CARALT

«Hem hagut de trencar amb la nostra tradició per trobar la nostra veu; però, un cop trobada la nostra veu, podem vincular-nos de bell nou amb l'antiguitat». Són paraules dites recentment al periodista Alfonso Napoli per a la revista online *404: file not found* pel poeta atenès Titos Patrikios¹. M'atreviria a dir que Patrikios resulta un home del tot desconegut a casa nostra perquè, entre altres motius, no disposem encara d'una traducció dels seus poemes en llengua catalana (tampoc existeix en llengua castellana) tot i que, de tant en tant, el seu nom ressoni entre la terna de candidats al Premi Nobel de literatura amb la mateixa condició que la de tants escriptors catalans —insignes exponents també d'una llengua minoritària—, és a dir, la de ser un etern aspirant.

No em dispo a fatigar-vos amb les lletanies d'un elenc exhaustiu de dades feixugues que recorri la trajectòria vital —gairebé nonagenària— d'aquest poeta. Simplement pretenc parlar-vos del seu especial vincle amb la tradició grega antiga, de la conscient ruptura a l'inici fins al retrobament en la darrera etapa de creació poètica, la qual cosa em penso

1. <https://quattrocentoquattro.com/2012/12/03/uscire-dal-labirinto-unintervista-a-titos-patrikios/>

que encaixa amb el lema que presideix enguany els Col·loquis de Vic. De totes maneres, no puc obviar alguna informació important de la biografia de Patrikios —i, en el fons, de la convulsa història recent de Grècia— perquè m’ha de servir com a fonament on sustentar la meua intervenció.

Un capvespre de l’any 1944, durant el període en què les potències de l’Eix havien ocupat Grècia en el marc de la Segona Guerra Mundial, un jove de setze anys, Titos Patrikios, havia de trobar-se amb una jove de la clandestina Organització Juvenil Panhel·lènica Unida (EPON) —la branca juvenil del Front d’Alliberament Nacional (EAM)— per tal de recollir una sèrie de fulls volants i cartells insurgents als quals calia donar àmplia difusió. Resulta que aquesta missió secreta va ser descoberta als oficials ocupants per un delator i aquests, advertits, van detenir el jove. Seguidament, després d’aparedar-lo contra el mur, al moment que ja es disposaven a ajusticiar-lo sense cap tipus de prova inculpatòria, poc abans de prémer el gallet, un oficial va tenir un moment de vacil·lació i, tal com relata el mateix poeta, va exclamar: «Us imagineu que no fos aquest l’individu que estàvem esperant? Va massa ben vestit». Aleshores, per primera vegada, van registrar-lo i no van trobar-li cap element que instigués la insurrecció. Van preguntar-li per què voltava pel carrer durant el toc de queda. El jove atenès va respondre que esperava la seva enamorada per fer una passejada furtiva pels voltants de l’acròpolis. Aleshores, amb to amenaçant, un d’ells va anunciar que li concedia deu minuts de gràcia, només deu minuts, i, passat aquest interval, si no es presentava la noia, seria executat. En aquell moment, al cap del carrer, va comparèixer la protagonista femenina de la història. Anava damunt una bicicleta i, penjada a l’esquena, hi duia la bossa que contenia la documentació revolucionària. Ella, ferma, sense cap tipus de temença, va anar de dret cap al jove, va llançar-se als seus braços i li va besar els llavis. L’oficial alemany, veient l’escena, va profe-

rir un insult groller i va dir al captiu: «Fot el camp, aquesta vegada te n'has sortit, fastigós, però vigila que no et torni a enxampar perquè a la propera et volaré el cap!» Fou així, doncs, que el poeta, en l'esclat de la joventut, va ressuscitar. Va salvar una vida, la seva, que a partir d'aleshores, tal com afirma en el poema *Deute*, escrit el novembre de 1957, ha viscut, d'una banda, com una generosa propina i, de l'altra, com un tribut per a la d'aquells que no van disposar de la mateixa sort:

*Entre tanta mort que ha caigut i cau,
guerres, execucions, processos, mort i més mort,
malaltia, fam, accidents fortuïts,
assassinats d'enemics i amics a mans de sicaris,
destrucció sistemàtica i esqueles anticipadament enllestides,
és com si m'hagués estat regalada la vida que visc.
Un present del destí, si no un furt de la vida dels altres,
perquè la bala que vaig esquivar-li no es va perdre
sinó que va clavar-se en l'altre cos que es trobava al meu lloc.
Així, com un present immerescut, em fou lliurada la vida,
i tot el meu temps restant
és com si els morts me l'haguessin ofert
per fer la seva narració.*

Titos Patrikios no tenia gaire més de dotze anys —un vailet que *d'un bot m'enfilava a la bicicleta mentre somniava un escúter*— quan, a l'octubre de 1940, Itàlia atacava Grècia. Desestabilitzada per l'arribada, en un país de 4,7 milions d'habitants, d'un milió i mig de refugiats expulsats l'any 1923 de l'Àsia Menor pel nacionalisme turc de Kemal Atatürk, la societat grega havia estat durament posada a prova per la crisi mundial dels Estats Units d'Amèrica, el 1929. De tal manera que l'any 1936, la monarquia parlamentària, restaurada recentment, s'havia transformat en una dictadura coronada, inspirada pel feixisme italià. Mussolini, humiliat perquè havia obtingut ben poca cosa a França i endut pel deliri megalòman de bastir un imperi mediterrani, decideix

atacar Grècia. Però, tot i que ell creia que se n'apoderaria fàcilment gràcies a la seva superioritat numèrica i logística, la reacció patriòtica dels grecs (fins i tot la d'aquells que el règim havia perseguit, els comunistes sobretot) va permetre que l'exèrcit hel·lènic, mal organitzat i mal equipat, fes recular l'enemic fins a l'interior d'Albània.

Aquesta primera victòria d'un país atacat per l'Eix va constrènyer Hitler a auxiliar el seu aliat. D'aquesta manera, la nit del 6 d'abril de 1941, l'aviació alemanya bombardejava el port del Pireu i, pocs dies després, les tropes germàniques ja feien la seva entrada triomfal pels carrers d'Atenes. Al mateix moment s'organitzava la guerrilla grega i, a partir d'aleshores, com més importants serien els actes de resistència, més cruel esdevindria la repressió de l'ocupant. De fet, durant l'hivern del 1941, la fam i la violència s'emportarien entre 250.000 i 300.000 individus d'una població formada per 7,36 milions d'habitants, és a dir, un 8 - 9% del total de la població grega: un estrall només superat a Polònia i Rússia. El rei Jordi II va haver d'exiliar-se i, a les regions muntanyoses, un comitè de resistència va organitzar un poderós i eficaç exèrcit d'alliberament, l'Exèrcit Popular d'Alliberament Nacional (ELAS), de tendència comunista.

Poc temps després, amb menys força, sorgiria un altre moviment guerriller, la Lliga Nacional Republicana Grega (EDES), monàrquic, que va comptar amb l'ajut anglès. L'octubre de 1944 es van retirar les tropes alemanyes, però la guerra va prosseguir, aquesta vegada sota la forma d'un combat civil: l'anomenada Guerra Civil Grega (1945-1949), la qual va provocar més de 150.000 morts. De fet, es tracta del primer cas d'una insurrecció comunista sorgida després de la Segona Guerra Mundial o, dit altrament, del primer conflicte bèl·lic de la Guerra Freda. D'una banda, enfrontava l'esquerra antimonàrquica i les guerrilles de l'ELAS, sostingudes per Iugoslàvia i la URSS, i, de l'altra, els grups monàrquics i les tropes britàniques, auxiliades pels EUA.

La fi de l'ajut exterior i l'assassinat del seu dirigent, el general Markos, van decantar la derrota cap al bàndol comunista. Començava el període de persecució dels perdedors i la reclusió en els funestos camps de concentració. Els anys següents la política grega, regida per Papagos i Karamanlís, fou dominada pel problema de Xipre. Tanmateix, la revitalització dels partits de centre, dirigits per Papandreu, i d'esquerra, majoritaris en el parlament des del 1964, va desplaure al rei Constantí II i l'exèrcit, per tal d'impedir que se celebressin les eleccions previstes per al mes de maig, va promoure un alçament militar: la Junta o Dictadura dels Coronels (1967-1974). A conseqüència de la revolta, els partits polítics foren prohibits, els dirigents centristes i esquerrans —i també els principals intel·lectuals— foren empresonats i les garanties constitucionals, suspeses.

Així doncs, en un interval no superior a cinquanta anys, Grècia va haver de superar l'ocupació de Mussolini, la invasió de les tropes de Hitler, una Guerra Civil, la repressió de la postguerra i un cop d'estat militar. El panorama, per tant, resulta absolutament desolador.

La biografia de Titos Patrikios, és clar, va ser testimoni de tots aquests esdeveniments i, a més, juntament amb altres 70.000 grecs acusats de ser «resistents d'esquerra», ell fou un dels confinats a les illes de Makrònisos (dins l'arxipèlag de les Ciclàdes) i Àios Efstràtios (al nord del mar Egeu) durant quatre anys, del 1951 al 1954. Finalment, també hagué d'exiliar-se: primer, a París (1959-1964); més tard, a Roma (1967-1974). No serà fins aquest mateix any, el 1974, que Patrikios s'instal·larà definitivament a Atenes: «Em plau acabar la meua vida / a la pàtria / i encara que sigui una pàtria diversa / d'aquella que vaig somniar / és tanmateix una pàtria autèntica / per això cada dia / com tots els progenitors / se'm fa més estranya».

Titos Patrikios concep la poesia com un testimoniatge, un remei contra l'oblit, una exhortació inegotable del re-

cord dels companys morts, de la barbàrie viscuda i mai erradicada del tot, del dolor que no tan sols ha experimentat ell mateix sinó també tota una generació sencera. Sap, per altra banda, que la poesia no exerceix cap influència sobre la política o la història, per això no es postula com un cantautor d'una ideologia o una classe oprimida. En canvi, no dubta que la poesia serveixi per arrencar al temps esquerdills de veritat, per narrar la història de qui no té veu, per treure llustre a uns fets que els historiadors no contaràn mai, per aconseguir que els morts no restin oblidats.

Qui ha viscut l'horror, qui ha hagut de suportar un dia rere l'altre la mullena de la pluja al cos, qui ha plantat cara al vent, qui ha sofert la privació de la llibertat, l'anul·lació de la identitat i l'afecte no pot tornar a circular pels carrers d'Atenes sense avisar de la contradicció lacerant que hi ha entre l'acomodada família asseguda al cafè, desconexada del seu passat, i la sang que va vessar-se en aquella mateixa plaça durant la lluita per la llibertat.

En la poesia de Titos Patrikios, per tant, extremadament concreta, volgudament allunyada de divagacions banals, essencialment contrària als ornaments literaris artificiosos («La poesia es fa / sense sons melodiosos / sense colors / només amb signes en blanc i negre / amb negres i blancs silencis / amb fonemes negres i blancs. / La poesia es fa / sense paroxismes del cos / aquests són per a l'abans / i per al després») no hi pot tenir cabuda, de cap manera, l'evasió que proporciona el mite. El poeta és plenament conscient de la perillositat del mite, dels afalacs amorosits del mite, capaços de desviar la mirada de la crua realitat en la qual els seus ulls són immersos fins a córrer el perill d'ofegar-s'hi. En aquesta poesia, vist el context social, econòmic i polític que l'ha creada, malgrat la ingènua convicció que sembla que hauria d'obligar qualsevol poeta en llengua grega a evocar per força el mite en els seus versos, si de veritat vol expressar el present amb tota la seva contundència

sense repetir el passat, és evident que no hi ha lloc per a l'ideal de Grècia. La poesia ha de silenciar el mite, negligir aquella infantesa escolar que havia omplert el món d'Argonautes, Hèracles, Aquil·les, Perseu, etc, espolsar-se del damunt el llast d'una tradició tan difosa i prestigiada que pel seu pes es mostrava asfixiant. Aquesta exigència vital a prendre necessàriament distància respecte de la tradició mítica apareixerà d'una manera recurrent entre la majoria de poetes grecs del segle xx. Vegem, si no, com ho formula el poeta Iorgos Seferis en uns versos, de debò extraordinaris, del seu recull *Mythistorima*: «M'he desvetllat amb una testa de marbre a les mans, / m'esgota els colzes / i no sé on recolzar-la».

En aquests moments, doncs, en el marc d'un escenari tan trist i feroç, el poeta ha de cercar els mots que donin veu, per exemple, als grans amargs de raïm que van madurar abans d'hora, l'angoixa per la reunió clandestina, els cadàvers que un hivern excessivament rigorós ha estès damunt el camí de l'escola, la resistència dels fets, els interrogatoris, les mans lacerades de l'esclavitud, les boques buides de somriure, els filats espinosos de filferro i el calabós glaçat, la fosca sollada pels fanals, els dits encarcerats dels pagesos, els lladrucs famèlics dels gossos, les velles que han de desclavar una post de fusta per mantenir encesa la flama escassa del bra-ser, la pobra minestra familiar damunt la taula dominical, el blat molt que esdevindrà pa, la mainada que pinta els cabells de la mar amb un llapis gruixut de color blau, la bonificació pel bloqueig dels lloguers, les aficcions de l'ànima, els nois amb impulsos apressats al compàs de les marxes militars, les venes obertes del temps sense inici sense final, la soledat aspra del salobre, els mil camins cap a la llibertat, les persecucions i les caresties, la finestra que s'obrirà de bat a bat envers la felicitat, la basarda i les grosses botes militars del torturador, els cucs densos de les latrines en el confinament, la duresa de la pedra que no es trenca, les parets florides que

rosega la humitat, etc. Una sola vegada apareix una referència al mite clàssic, en el poema «Història d'Èdip», inclòs en l'obra *Parada facultativa* (1981), per mitjà del qual Titos Patrikios ens manifesta, d'una banda, que la poesia imposa sempre la contemplació de la realitat i, de l'altra, ens assegura que aquesta contemplació tan brutal, encara que ens cegui la vista, seguirà essent visible perquè distingirem *amb el tacte / les coses que ningú no volia veure*.

És ben sabut que, durant el segle XVIII, mentre Europa descobria Egipte, eren molts els escriptors romàntics, entre ells Byron o Shelley, que visitaven les desolades ruïnes gregues. Els seus escrits culminaren la idealització de l'antiga Grècia iniciada ja en el segle XV amb el Renaixement. La creativitat de l'Hèl·lade contrastava amb Roma, vista com la força militar i el poder hegemònic. Així doncs, a través del mite, Grècia esdevenia la civilització de la llum, la bellesa, la justícia i la llibertat: «La nostra forma de govern no ha d'envejar res a les institucions dels pobles veïns, perquè som més aviat uns models que no pas uns imitadors d'altres. De nom és una democràcia, perquè l'administració està en mans, no d'uns pocs, sinó de la majoria» van ser, segons l'historiador Tucídides, els mots que Pèricles va pronunciar l'hivern de l'any 430 aC en l'elogi fúnebre dedicat a les víctimes de la Guerra del Peloponès per tal d'encoratjar els ànims decaiguts dels atenesos. Són els mateixos mots que encara avui, en lletra majúscula, es mostren gravats a la façana del Parlament grec. A poc a poc, doncs, el segle V aC, es convertia en el bressol primigeni de la plenitud de l'home.

Aquest ideal lluminós, tan difícil de suportar pels escriptors grecs actuals, el somni d'una Grècia sobrevalorada — provocat, segons Hegel, per una nostàlgia malaltissa — que molt probablement no va existir mai (de fet, sabem que ni tan sols les exaltades columnes de marbre dels temples no eren blanques, sinó pintades amb colors llampants i també

hem après que la democràcia atenesa més aviat tenia poc a veure amb les democràcies actuals), quan es contrastava amb la realitat present, es convertia en motiu de desengany i frustració; alguns cops fins i tot provocava l'insult o l'expressió grollera per part d'alguna de les personalitats que emprenien la peregrinació cap a Grècia amb l'afany d'endinsar-se en aquesta època àuria de la Humanitat. Al·ludim, a tall d'exemple, a tres casos del segle passat: el viatge que hi feu, l'any 1908, l'escriptor i estudiós de la literatura clàssica, Hugo von Hofmannstahl, el qual mostra la seva decepció —que fins i tot farà que anticipi la data del seu retorn al clima fred i boirós de la seva Viena natal— exclamant en els fulls del seu dietari: *Aquests grecs, em preguntava, on són?*; la mateixa desil·lusió de Carles Riba, l'il·lustre hel·lenista i traductor de l'*Odissea* i els tràgics grecs, quan aquest, l'any 1927, en l'únic viatge que va fer a terres gregues sufragat per Francesc Cambó, escriu amb un to gairebé ofensiu al seu amic Josep Obiols: «Una vegada més he comprovat que davant les coses i els llocs que un havia voltat d'il·lusió durant anys i anys, s'és idiota i fred. Quan estic d'aquest humor, creuria, amb En López-Picó, que decididament els noms valen més que les coses»; o, en tercer lloc, la paraula eixuta i sòbria d'un empordanès, en Josep Pla, que va viatjar com a mínim en cinc ocasions a Grècia i m'atreviria a dir que va comprendre l'ànima grega: «En definitiva, Grècia és una immensa decepció —com Itàlia (en el seu *genius loci*) és una permanent meravella» (Les escales de Llevant, p. 360).

Al cap de molts anys, en canvi, tal com Titos Patrikios té cura d'explicar-nos, el poeta finalment pot sortir del seu laberint i comença a percebre que la tradició antiga també li resulta útil per descriure l'actualitat. D'aquesta manera, després d'una dilatada trajectòria poètica de gairebé cinquanta anys que inclou la publicació de tretze llibres de poesia i uns quants centenars de poemes, després d'haver-se

erigit en «el poeta de la derrota» capaç de verbalitzar tots els actes del drama grec del segle xx, finalment sobrevé el mite en la seva obra. L'elecció de les històries, però, no serà mai el fruit d'una planificació prèvia sinó, més aviat, deguda a l'espontaneïtat, probablement com a fruit de la maduresa d'una dolorosa i sostinguda experiència vital.

Això s'esdevé amb el tombant del segle i l'adveniment d'un nou mil·lenni, l'any 2002, gràcies a la publicació d'un llibre el títol del qual ja suggereix el món antic: *La porta dels lleons*. Aquest recull significa un gir absolut en la poesia de Patrikios perquè és testimoni del seu retrobament amb l'antiguitat mítica per mitjà d'un joc que, entrelaçant diversos plans, es concretarà sempre en la coexistència de tres categories: la identitat, l'alteritat i la mistificació. Perquè, al capdavant, com bé assegurava el poeta Iannis Ritsos, company de Patrikios en les llargues hores damunt l'ermot de Makrònisos: «Repeticions –diu–, repeticions sense fi, quin cansament, déu meu! / Tot el canvi només en els matisos –Jàson, Odisseu, Còlquida, Troia, / Minotaure, Talos– i justament en aquests matisos / tota la impostura i alhora també la bellesa –obra ben nostra.»

A partir d'aleshores, doncs, apareixen poemes com «Història del laberint», el qual ens assegura que, per descobrir la realitat i bandejar els monstres de damunt nostre, hem d'endinsar-nos temeràriament dins les galeries del laberint fins i tot abans que hàgim trobat la manera de sortir-ne. És, en efecte, exactament allò que va fer el poeta amb la seva tradició:

*D'ençà que Teseu va matar el Minotaure
el laberint va ser abandonat, llicenciada la guàrdia,
amb el temps el sostre va esfondrar-se,
van sortir a la llum corredors horrorosos,
les sales per a les tortures i l'antropofàgia,
les galeries amb els ginys ocults,
els tresors ben enterrats,
van caure els murs, només van quedar les marques*

*d'unes intricades incisions sobre la terra.
Però simulacres de laberints, construccions obscures
mai no van deixar de construir-se amb materials nous,
amb nous monstres, víctimes, herois, sobirans,
es basteixen sobretot laberints amb paraules,
cada any entren al seu interior fornares noves
de nois i noies, amb temor i alhora indiferència
per a les trampes, les portelles, els carrerons sense sortida,
amb l'ambició de tornar a donar forma i representar
l'antic drama adaptat als postulats nous
donant els mateixos noms als papers principals:
Minos, Pasifae, Minotaure, Ariadna,
Dèdal, Ícar; Teseu.*

O bé, dins el mateix llibre, hi fa estada un Odisseu, abillat amb la roba d'un filòsof pre-eleàtic, que es converteix en un paladí de la irreversibilitat del temps («Mentre envellia, s'adonava / que tot el que va veure i va sofrir / era suficient per als altres, no per a ell mateix, / malgrat els tonificants, les plantes de llarga vida, / cada vegada amb més dificultats aconseguia d'enginyar / coses noves que poguessin omplir / els seus desitjos prolongats incessantment»); de la mateixa manera que, en una altra poesia, el seu fill Telèmac és posat a prova per «Sirenes de dos metres amb pitrera voluptuosa, / Cèrbers patrocinadors de citaredes i rapsodes, / Circes amb liposucció i escorta personal» i, a la fi, després del seu períple iniciàtic, s'adona que el món ha avançat mentre ell, en canvi, s'ha quedat endarrerit.

Fins i tot, un cop s'ha després de la càrrega de la tradició i, posteriorment, en un acte conscient, ha estat capaç de retrobar-la, el poeta se sent amb autoritat per descriure'ns el gest extrem del llenguallarg rei d'Efira. En efecte, Sísif, que havia revelat als humans els designis ocults dels déus, en el seu desesperat intent per continuar existint i aconseguir que la seva vida no perdés el sentit, es mostra disposat a sacrificar la seva pròpia felicitat:

*Ho va veure i va quedar-se mut,
impossible imaginar que se n'havia sortit —
després de l'enèsim intent
finalment havia arribat al cim.
Tants segles empenyent la roca,
un pas rere l'altre fins al capdamunt
o corrent avall cada vegada que se li esmunyia
per agafar-la altra cop i començar de bell nou,
no havia pogut clavar mai la seva vista al cim
i vet aquí que ara ha pujat tan enlaire
amb la roca immòbil al seu costat.
Va provar de bellugar-la, va assegurar-se
que hagués quedat fixada sòlidament, va agafar alè,
va girar-se per gaudir del panorama infinit
i de sobte va aturar-se —
si el seu suplici acabava així de bé,
al mateix temps desapareixeria el mite,
les contínues interpretacions trobarien un final,
ningú no diria mai més ni piu de Sísif.
Amb totes les forces que encara tenia va empènyer la roca
per fer-la rodolar rostos avall.*